

Володимир Качкан

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2500-3844>

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства та філософії
Івано-Франківський національний медичний університет
(Івано-Франківськ, Україна)

УДК 821.161.2-3-4.09"18/19"(092)

ВОЄННО-ДОКУМЕНТАЛЬНА ПРОЗА МИКОЛИ ЛЕПКОГО

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-7

У статті розглядається есеїстична спадщина Миколи Лепкого та воєнно-документальна проза письменника. Дослідження ґрунтується на точних фактах біографії, підтверджених архівними документами та свідченнями родичів, що містяться у приватному листуванні й опублікованих споминах, зокрема, досліджується твір «З воєнного записника», який містить документальні свідчення про події Першої світової війни та є, на нашу думку, вагомим доповненням до мемуаристики Першої світової війни, особливий своїм підходом до детального опису тогочасних історичних подій.

Опираючись на значний за обсягом архівний матеріал, спогади доньки, рукописи, газетні публікації та нотатник М. Лепкого, здійснено спробу відтворення життєпису письменника у контексті актуальних напрямів вітчизняної літературної критики та наукового вивчення історії української літератури.

Результати проведеного дослідження дали змогу висвітлити малодосліджені досі сторінки біографії М. Лепкого та доповнити аналіз творчої спадщини письменника новою інтерпретацією його мемуарного твору.

Ключові слова: біографія, політична та культурна діяльність, есеїстика, Перша світова війна.

Постановка проблеми. Життєпис Миколи Лепкого – визначного педагога, письменника-документаліста, просвітницького й політичного діяча – на сьогодні ще не є належним чином досліджена. Особливо варто відзначити його внесок в активізацію діяльності численних громадсько-політичних та

культурних інституцій під час перебування у різних локаціях. Помітної уваги заслуговує твір мемуарно-щоденникового характеру початку Першої світової війни п. н. «З воєнного записника», що містить документальні свідчення і водночас вражаючий опис нелюдських страждань, сум'яття душ, трагізму ситуацій тощо, спричинених світовою воєнною катастрофою.

Мета дослідження полягає у висвітленні нової біографічної інформації для заповнення лакун у життєписі М. Лепкого. Однак увага зосереджується на його творі п. н. «З воєнного записника» – аналіз дозволяє стверджувати про достойне поповнення мемуаристики періоду Першої світової війни, оскільки твір вирізняється особливим ставленням автора до описуваних історичних реалій – пропущенням через власні емоції та почуття. Висвітлювані М. Лепким події понад столітньої давнини надзвичайно вражають у контексті російсько-української війни у XXI ст. – трагічні паралелі шокують сучасного читача.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на брак спеціальних наукових досліджень, присвячених життєдіяльності М. Лепкого, до аналізу залучені архівні матеріали, спогади дочки Тетяни Юзвякової, а також доктора Романа Смика, рукописні промови, газетні публікації самого М. Лепкого, а насамперед – записник М. Лепкого з 1914 р. – саме це сформувало джерельну базу, на якій і робиться спроба своєрідної есеїної реконструкції життєпису і творчості М. Лепкого.

Наукова новизна публікації полягає у здійсненні першого дослідження воєнно-документальної прози М. Лепкого – відомого педагога, політичного і культурного діяча.

Об'єкт дослідження – воєнно-документальна есеїстика М. Лепкого – твір «З воєнного записника».

Методи дослідження. Нами у процесі розкриття заявленої теми використано як основні такі наукові принципи: об'єктивність, достовірність, історизм. У роботі застосовано окремі загальнонаукові та спеціальні історичні методи, як-от порівняльно-аналітичний та проблемно-хронологічний.

Виклад основного матеріалу. Поняття «Лепкіана» у сучасному літературознавстві є доволі вживаним – це узагальнене визначення передбачає як глибокоосаженість вивчення й науково-художньої інтерпретації життєво-творчої біографії одного з

найвизначніших представників генеалогії Лепких – поета, прозаїка, вченого і суспільно-культурного діяча Богдана Лепкого, так і студювання творчості батька – о. Сильвестра Лепкого (Марка Мурави), поета, прозаїка, громадського діяча, його синів – Лева Лепкого, поета-пісняря, композитора, музиканта-виконавця, публіциста, редактора, активного учасника Січового стрілецтва, та Миколи Лепкого, визначного педагога, прозаїка-документаліста, політичного і просвітницького діяча.

Найбільшу увагу дослідників прикувала до себе постать Б. Лепкого, дещо розширюється діапазон зацікавлення творчістю Л. Лепкого. Однак дуже мало знає сьогочасний читач про Сильвестра Лепкого, а ще менше – про Миколу Лепкого. Розшукані в архівах Івано-Франківська, Львова, Києва матеріали, залучені до аналізу спогади дочки Тетяни Юзвякової, рукописні промови, газетні публікації самого М. Лепкого, спогади доктора Романа Смика і особливо ж надто важливий документ часу – записник М. Лепкого з 1914 р., достарчені нам паном Смиком, – це та джерельна база, на якій і робиться спроба своєрідної есейної реконструкції життєпису Миколи Сильвестровича Лепкого.

Лепкий М. С. народився 21 листопада 1878 р. у с. Кругулець (Крегулець) теперішнього Гусятинського району на Тернопільщині (у нашому розпорядженні – церковна метрика; про це свідчать спогади Р. Смика [2, од. зб. III–М, арк. 1, 3]; ці факти черпаємо і з наступних документів М. Лепкого: «Lebenslaut» за 19.09.1941 р. [8]; «Personalfragebogen» [9]. У них зафіксовано, що М. Лепкий – греко-католицького віросповідання; його дочка Тетяна – 9.07.1907 р. н., син Маркіян – 17.04.1910 р. н.; він вільно володіє українською, польською, німецькою, російською мовами; не мав жодного стосунку до військової служби). Юрій Угорчак помилково твердить, що М. Лепкий народився «в селі Жукові біля Бережан» [7]. Цю помилку повторив у своїй публікації «Ще один з братів Лепких» Михайло Рудковський [5]; деякі фрагменти до життєпису М. Лепкого *див.*: Альманах Станиславівської землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Ред.-упоряд. Богдан Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 124–125, 128, 152, 157–158, 296–297, 300, 321, 395–397, 505, 517, 529, 565, 663, 679, 932; Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. Т. 2 / Ред.-упоряд. Микола Климишин. С.60,

410, 462, 702, 720, 765). Наступного року Лепкі уже замешкали у с. Поручин, поблизу Бережан, де у будинку діда, о. Михайла Глібовицького, проживав тоді син Богдан. Через два роки сім'я перебралася до с. Жуків.

Після закінчення «нормальної школи» М. Лепкий навчався у Бережанській гімназії, із стін якої вийшли відомі згодом літератори, вчені, суспільно-культурні й громадсько-політичні діячі. Відтак студіював у Краківському та Львівському університетах. Згодом Микола Лепкий розпочав активну педагогічну і громадсько-культурну діяльність. Провчителював він 1906 р. у Бережанській польській державній гімназії, де викладав українську мову. Шкільна кураторія перевела його наступного року викладати українську мову до Другої польської станиславівської гімназії, де працював до 1938 р.

Педагогічна справа, захоплення музикою, співом – то була та аура, що поглинала усе єство Миколи Лепкого. Особливо він, як і його брат Лев, захоплювався музикою, репертуарним багатством композитора і диригента О. Кошиця.

Микола «зосередив навчання на ознайомленні своїх учнів з надбанням української культури: письменництвом, звичаями, обрядами, піснями. Все те прийнялося в його учительській праці, мабуть, тому, що він терпеливістю та виrozumінням зумів дуже скоро здобути собі довір'я учнів та популярність серед учительського збору. Микола був великим приятелем молоді, а не строгим педагогом, тож учні ставились до нього з довірою» [6, од. зб. IV–М, арк. 1].

Треба зробити особливий наголос на тому, що з приїздом М. Лепкого до Станиславова значно активізувалося життя багатьох товариств і громад, запульсувала праця у читальнях «Провіти», музичному товаристві «Боян», закладалися цехи українських ремісників. Дочка Лепкого, Тетяна, стверджувала, що «батько належав майже до всіх товариств, у багатьох головував, а що любив музику і спів, то головував й у станиславівському “Бояні”» [3]. Далі зі спогаду випливає, що М. Лепкий був учасником хору «Бандурист» і ще зі студентських часів «об'їздив край у козацьких жупанах та ширив любов до рідної пісні». Справді, такі факти з біографії М. Лепкого, як: він – активіст товариства «Академічна Громада» у Львові [3]; один з організаторів, член повітової

Української Національної Ради, яка 1 листопада 1918 р. перейняла в Станиславові владу з рук австро-угорської адміністрації; учасник спроби організувати у місті окремий український театр; директорування протягом 1928–1929 рр. в учительській жіночій гімназії сестер Василянок; голова Українського окружного комітету в час німецької окупації, – варті поглибленого вивчення та узагальнення.

Можемо здогадуватися, що польська влада тримала на оці активну громадсько-культурну й суспільно-політичну діяльність М. Лепкого. Це засвідчують матеріали Станиславівського воєводського управління за 1933–1937, 1939 рр. польською мовою.

Складний окупаційний час довелося пережити М. Лепкому і його сім'ї: після відходу поляків галицькою землею ходить другий непрошенець – більшовицькі посланці, невдовзі їх змінюють гітлерівці. Це був надзвичайно складний період. Лепкий обраний головою окружного комітету, тож мусив не раз заступатися за людей, не маючи певності, що за це не поплатиться власним життям.

До уже відомої події – про виставу Я. Барнича «Шаріка» з життя уєусусів у листопаді 1943 р. – додає такий штрих у спогаді дочка Лепкого. «Заля була битком набита, – зауважує, – настрої святочний. Та коли в другому акті з-за куліс виходили актори, стрільці, попри них протиснулися гестапівці. Водночас вони ринули і всіма входами. Забрызкотіла зброя, грянула команда: “Встати, руки вгору”. Почалась ревізія. В ложі ми сиділи з батьком. Батько стояв довго з піднесеними руками, аж жінок з дітьми випустили. Заарештовану молодь повивозили вантажними автами, а батька та ще знатніших громадян заперли в бічній кімнаті аж дорана. Що ми пережили дома з мамою за цілу ніч, Бог святий знає!» [1, арк. 6–7].

Врешті, коли німецька окупація йшла до кінця, а на захід сунула сталінська інвазія, М. Лепкий із своїм вірним багатолітнім помічником доктором Кутинським та о. В. Микитюком (загинув 1944 р. в УПА) евакуювали залізницею на захід майже усіх, над ким висіла загроза від нових прибульців зі Сходу. Уже самому довелося від'їжджати возом, і, якби не колишній учень – єврей, що заручився за М. Лепкого як порядну людину, – мабуть, дорога тут і обірвалася б. Так щасливий випадок дав можливість добратися

на Лемківщину, під Криницю, а звідти – через Словаччину у Штрасгоф під Віднем, де він перебував у перехідному таборі.

Дочка Тетяна згадує обставини подальшого життя батька біля зятя Володимира Юзвяка, ветеринарного лікаря, де «знайшов родинне тепло і піклування, однак щастя його було недовгим: Микола Лепкий помер 1 січня 1945 р. у м. Просмерці [10].

Сьогодні ще багатьом дослідникам необхідно пильно потрудитися як на архівно-бібліотечному полі, так і в царині збору спогадів, аби бодай частково заповнити прогалину пояснення нинішнім поколінням, що Микола Лепкий, хоч і присвятив себе важкій щоденній учительській праці, все ж мав неабиякий художній хист і здібності. Можливо, якби на його дорозі-долі стали зовсім інші, ніж у тих реаліях, обставини, – він би розвинув свій талант оповідача у порядного прозаїка; не виключено, що вийшов би з нього серйозний вчений. І це не просто безпідставні здогади, за цими рядками – добротний матеріал двох напрямів і стильових орієнтацій.

Із культурологічного доробку М. Лепкого, що дійшов до нас, варто звернути увагу на промову, яку він виголосив 4 лютого 1933 р. у Станиславові на святі-концерті зведених хорів-«Боянів» з усієї Галичини. Цей рукописний текст на 17 сторінках чорним чорнилом з архіву дочки М. Лепкого Тетяни, музиканта за фахом, передано нам доктором Романом Смиком із Чикаго (США).

Характер тексту-промови – просвітницький, наскрізь патріотичний, бо його автор як голова станиславівського «Бояна» на відзнаку 35-ліття його заснування ставив перед собою ширшу мету: не тільки подати хроніку подій, не лишень акцентувати власне історію співацького товариства, а й осягнути думкою ширші овиди: яке ж місце «Бояна» в історії української музичної культури, який вплив цієї громадсько-культурної інституції на «оживлення руху інших товариств» [4].

Один з найважливіших напрямів його творчого надбання – воєнна документалістика. Перед нами – рукописний документ початку Першої світової війни п. н. «З воєнного записника» Миколи Лепкого [2]. (Далі, цитуючи цю працю, вказуємо тільки сторінки.) Це унікальне джерело мемуарно-щоденникового характеру, в якому віднаходимо широкий спектр документального фіксування часу: знадоби до етнографічно-географічної характеристики

конкретних населених пунктів, місцевості, людей, соціально-економічного та громадсько-культурного стану. (Ксерокопію записника на 160 сторінок для наукового опрацювання переслав зі США (м. Чикаго) доктор Роман Смик, опікун спадщини родини Лепких, відомий видавець-популяризатор творчості Богдана, Лева, Миколи Лепких та їхнього батька – священника, літератора і просвітницького діяча Сильвестра Лепкого (Марка Мурави). Разом із щоденниковим набутком я отримав й інші цінні матеріали, надіслані директором регіонального Центру української книги у м. Бережани Надією Волинець.)

Праця Миколи Лепкого, на жаль, незакінчена. Рукопис виконано на чистих аркушах стандартного формату, чорним чорнилом; у ньому є розділи: «Дора перед війною» (с. 1–4), «Мобілізація» (с. 5–13), «Поїздом до Станіславова» (с. 13–20), «Станіславів під час мобілізації» (с. 20–26), «Дора під час мобілізації» (с. 26–160).

У кожному з названих розділів більшою чи меншою мірою переважає то описовий, то спогадовий, а то й аналітичний виклад. Однак цей різнобій нам, перекинувшись уявою в 1914 р., дозволить мати тверезе бачення, споглядання учасника живої історії народу.

Перший розділ записника – це, по суті, вступ, що містить вкраплення біографічного характеру: родина Миколи та Івanni Лепких із двома дітьми – семирічною Тетяною та чотирирічним Маркіяном – мешкали у с. Дора поблизу Яремча, де їх і захопила воєнна негода. До слова, автор подає цікаві міркування й припущення, чому невеличке підгірське сільце Дора так вабило до себе українську інтелігенцію. Серед факторів, що сприяли постанову просвітніх та економічних товариств, називаються чи не найосновніші: усвідомлена потреба українізовувати наші гори, «підносити гуцулів під моральним і просвітнім зглядом» [2]. (Далі, цитуючи це джерело, вказуємо у дужках тільки сторінки).

Автор показує таку втішну картину просвітницького руху та потягу до національного пробудження: «На два роки перед війною основано людовий університет для гуцулів в Дорі, а виклади відбувалися в неділі, свята, іноді по два у днину.

Посліднього літа перед війною повстало багато нових плянів, якби цю роботу около піддвиження Гуцульщини поширити.

Вечорами в читальні “Просвіти” відбувалися сходи, а на них велася оживлена говірка над усякими народніми справами. Крім сідоглавих радників-вислуженців можна було бачити людей усяких станів і партій: послів, професорів, редакторів і дописувачів різних часописів...» (с. 2–3).

У другому розділі, що читається як фрагмент високохудожньої прози, а не суто документальне свідчення, маємо водночас і історичні факти, і психологічно вмотивований опис морального стану людей різного віку і становища, на голови яких впала військова мобілізація. М. Лепкий нашаровує особистісно-відчуттєве на раціонально-фіксаційне, що, власне, документує події. За цими мазками можна відтворити загальну картину сум’яття душ, розчарування, безпорадності, страху (тут кожна деталь виконує, як у суто художньому творі, свою функцію: загальний опис – вступ; відгомін церковного дзвона; суєтня львівського професора; поведінка літника-жида; розважливість місцевого газди Семена та церковного сторожа Івана; диструкт людської маси, що проникла до потяга).

Подавши панорамними штрихами загальну картину сум’яття («...село заворушилося... чути спершу жалісне виття псів, відтак поодинокі людські голоси, опісля щораз більше в одній, двох і різних сторонах, а там і крик, і плач, і зойк – і усе разом...»), документаліст Лепкий уводить діалог, що фіксує традиційність сільських характерів, навіть способу реагування на нестандартні події: «Що сталося?..» – «Не знаю». – «А що там?..» – «А чому дзвонили?..».

За описом М. Лепкого, найшвидше зреагували на воєнну вістку євреї, саме вони і узагальнюють на подальших сторінках той фон людського натовпу, що моделює розхристаність думок і спонтанність дій. Ті, «що пробралися на перон колійової станційки, – з кошами, валізками, пачками, з усім багажем підсуваються відважні потомки Мойсея з вайкотом і криком до касового віконця, жадаючи карт їзди... З валіз, куфрів, пачок, кошів, мішків, дитячих візків і інших причандалів, якими звичайно обладовуються літники, виростає висока стирта, що вже дотикає поволи двірця. Сі, що приходять пізніше, укладають своє добро біля залізничного шляху. Невдовзі із цих клунків виростають цілі стоси, наче латри дров у лісі» (с. 8–9).

З репортажною точністю передає автор суть того, що коїлося у вагонах. Усе це нагадувало ворохобу, базар, якийсь агонічний вертеп: «...розмови, крики і співи... Знайшлися скрипка і сопілка. Співи перепліталися з грою...».

М. Лепкий виявився не тільки добрим спостерігачем, а й блискучим майстром фіксування найтонших і найвиразніших порухів душі, передання найразючіших згустків болю-розпуки. Текст нагадує оголену правду, ті соціальні зриди, що їх зумів так фотографічно відбити у слові великий Стефаник. У М. Лепкого діти «лепечуть своїми маленькими ротиками та наставляють рученята до батьків... Батьки з сльозми в очах споглядають на них та просять жінок в останнє доглядали та піклувалися сим найдорожчим їх скарбом. [...] “Бідко ж моя, бідко, горенько моє нещасне, на кого мене, бідну, полишаєш”, – виводила [жінка] тонесеньким, як шнурочок, голосочком. Їй помагали інші жінки, а сей плач перенісся також і до возів поїзду і спонукував до сліз рівнож мужчин, що рідко коли у їхніх очах з’являлися слези. Образ був дійсно незвичайно зворушуючий і нагадував заєдно свіжу сцену з безсмертного прощання Гектора з Андромахою. Заводження і голосіння не втихали» (с. 16–17).

І ось перед читачем вимальовується стражденний окупаційний Станиславів, колії якого запружені потягами з Чернівців, Стрия, Галича, Гусятин, кожен куточок вокзалу затовплений людом та клунками.

Автор цих мемуарних нотаток, очевидно, мав на меті не лише передати максимально точно факти, а й відтворити загальний соціальний та політичний фон тогочасного буття; думається (а такий хід думки підказує стилістика розповіді, образний лад письма), що записник усе ж таки укладався не щоденно, а створювався радше після певних подій, коли факти життя, побачене й осмислене ніби вляглися, сконденсувалися і визріли як до соціально-філософського, так і публіцистично-образного синтезу й узагальнення. Так, М. Лепкий точно описує, як він з’явився на вокзалі, аби з’ясувати, чи йому «ставати під кріс», а чи ні. Діставши відповідь, що йому можна йти додому, бо його черга ще не дійшла, він шукає в різних інституціях підтвердження, щоб, мовляв, на місці не подумали, що якимось чином уник мобілізації.

Лепкий сповідував позицію: у час лихоліття краще й безпечніше перебувати в горах, туди і скерував свій шлях.

Щоденниковий характер фіксації фактів чи подій обов'язково мав би певний перепад у стилістиці оцінок, їх викладі. Тут цього не помітно, навпаки, привертає увагу легкість трансформації раціонального в словесно-образне, замість щоденниково-інформаційного стилю маємо розлого-повістевий, як у доброякісній прозі. Це настроює на те, щоб усе ж таки трактувати згадану річ не як принагідний щоденниковий записник, як осмислену і вже на відстані часу створену документально-художню картину дійсності.

Автор від сторінки до сторінки «вкраплює» у текст погляд на різні грані і сфери життя та їх представників. Ось невеликий, але особливо цінний за спостереженням штрих до характеристики тодішніх часописів. «Часописи з воєнним настроєм, – читаємо, – дуже цікаві. Кожда стаття, кожда новинка заслугує на увагу. Перед війною заєдно так бувало, що під цю пору (літо. – В. К.) редактори, змучені цілорічною працею, виїздили на свіжий воздух. Їх заступники, не все фахові люди, рідко коли як слід дають собі раду з газетярською роботою. Тому зміст часописей прибирав дуже часто закраску монотонну, банальну і в газетярськiм світі наставала так звана доба огіркова... Війна заскочила їх (редакторів. – В. К.) несподівано. Багато з них вже було виїхало, а відтак мусіли повертати до редакторських тек, а іншим знову приходилося розпаковувати приладжені до дороги валізи. Над рікою читали ми “Діло”, “Руслана”. Саме поміщена була промова цісаря Вільгельма» (с. 28–29).

Змальовуючи правдиву картину існування тогочасного села, М. Лепкий лише де-не-де всипле по мачинці спогаду про себе, дружину та їхні ідеальні стосунки; здебільшого фокусує увагу на довірлі. От, приміром, його сусіди Семен і Маруся – «виїмкові люди в селі. Він віком до п'ятдесятки, а вона ще тридцятки не доходила. Розумна, інтелігентна з природи, виглядала радше на перебрану (це слово затерте і тільки за першими двома літерами “пе” й логікою речення його можна реконструювати. – В. К.) до фотографії паню, чим на звичайну гуцулку. [...] Австріячка і українка до самовідречення. Не забуду тієї хвилі, як відходили австрійські війська і мали уже увійти козаки в село. Тоді Маруся

впала була в якусь дивну розпуку, неначе чорна меланхолія опанувала була її: «Не хочу полонин, не хочу маржини ні ніяких достатків – воліла бим лишитися в одній рубашойці на волі під нашим цісарем, чим жити в достатках, – заводила. – Йой, сиротино ж, Україно – бідко наша, бідко!..» (с. 35–36).

З якоюсь особливою прихильністю, втіхою і любов'ю змальовує М. Лепкий подвір'я, сімейний осідок Семена, його і Марусі піететизм до дитини і навколишньої природи. Очевидно, треба було самому авторові мати переповнене серце добром і втіхою, аби так тепло і щиро змальовувати кожен відтінок людського земного життя-буття.

Наступні сторінки записника наближають читача до трагічних ударів долі: автор досить детально передає картини воєнного лихоліття, насамперед отієї загальної деморалізації, пов'язаної з російським наступом.

Через деталі-описи автор змальовує психологічний стан населення гірської сторони: то поштар, що повертався з Яремча, «вже здалека розкладав руками або показував на порожню шкіряну торбу, що бемкала при боці...»; то від урядовців доходили вістки, що «москалі заняли ціле Поділля і підступили вже під Львів і Станиславів». Перші утікачі із Заліщицького повіту оповідали про бої «на границі, про перехід солдатів через наші села, про їхній вигляд, ношу і т. д. Люди, що приїздили з Чорткова і Бучача, малювали нам битви в сих околицях, кондуктора, що їхали поїздами з утікачами, показували подіравлені кулями локомотиви. Страх і паніка охопили ціле населення. З великим зденервованням, – продовжує автор описувати бачене, – приглядалися ми сим тисячам повозів, возів і візків, наладованих людьми і всяким багажом, які порушувалися довгим неперервним ланцом в сторону Угорщини. Поїзди з гір майже перестали курсувати, натомість збільшився рух в гори, в сторону Ясіня переїздили довжелезні ряди особових і тягарових, наладованих людьми і військом. [...] На лицах усіх малювався якийсь страх, якесь зденервування, яке з'являється заєдно тоді, коли чоловіка перескоче судьба хвилі з життя спокійного в непевне, загадочне... Ще більший переполох викликувало військо, що вертало з долів з мундурами, арматами...» (с. 56–59).

М. Лепкий уже як спостерігач змальовує картину підготовки до бойових дій, зупиняється на заходах, при яких «будь що не пустити москалів у гори». І тут же намагається подати інформацію, що передавалася з вуст до вуст: «...на Угорщину стільки наїхало народу, що не має де подітися. Порозтаборювалися під голим небом, мерзнуть і гинуть з голоду і від зарази...» (с. 66), час від часу описує бій («Голос карабінових стрілів ставав щораз сильнішим. Нагло загула канона. Шрапнелі розсипались недалеко двірця. В возах повстала паніка і плач... Канони грають без перерви. Гуцули і гуцулки обступили дворець і жалібно заводять, нарікають, що пани утікають, що лишають їх на поталу москалям» (с. 67–68).

На наступних сторінках міститься дуже важливий з погляду історичності опис участі у бойових діях козаків на боці російських військових формувань. В окремих фрагментах – не тільки передача спостереженого автором, а й акумулятивне вираження ставлення до зайд місцевого населення. Автор через опис-згусток подає психологічну картину: «...побачили ми на гостинці і на залізничній штриці поодиноких козаків. Гнали від сторони Яремча, перестрашені і заєдно оглядалися на ліс. У деяких були на головах височезні кучми баранкові, прочі утікали без шапок. Гуцули, що повиходили зі своїх колиб, приглядалися їм з поза сливових дерев і висказували всілякі свої уваги: “Диви-диви, як чеше, мав би я кріс, не пустив би я тебе у наші гори. Та же я оленя, який скорий і який полохливий, а все таки дожену і спрягу впорядку”.

Ся перша стріча з козаками зробила на наших мужиків дуже некорисне вражіння. Призвичасний до хорошого умундування австрійської армії, до ріжнородних кромок вояцької ноші, передусім до червоної і синьої барви, любої його окові, до світячих гудзиків, до стриженого волосся і бритого лица, – з обридженням дивився на тих бородатих в довгих чорних кафтанах і високих шапках солдатів» (с. 82).

І ось на початку жовтня з боку Ділятина, пише М. Лепкий, «з’явилася більша армія московська...». Щоб достеменно переконалися в тому, що зайшли – грабіжники, вандали, опустошители, варто вчитатися у цей фрагмент записника: «Солдати вже з’явилися в хаті. Виходжу напроти них. Задихані, літають по кімнатах і кухні і заєдно питають: “Где солдати?”. Обпроваджую

першого по усіх закутках внутрі хати, веду до прибічної з кухні комірки і показую, що наших вояків нігде нема. Оглядаюсь мимохідь, а другий вже обхопив професора Р., здимає з нього перстені, виймає з комізельки годинник, третій дреться о добичу, четвертий дивиться на дівчат і видає свій осуд, що “хороші дівушки”. Міркую собі, ов, щось тут недобрим пахне. Між тим, карабіновий вистріл в сусідній хаті. Не знаю, чи се був який сигнал, чи лишень звичайний стріл, на всякий спосіб був він для нас дуже пожаданий, бо виполошив козаків з хати» (с. 85).

Щоб врятуватися від нападуння, молоді жінки розпускали волосся, лице намащували сажею, замість хусток голови закутували брудним ганчір'ям.

Коли назрівала стрілянина, люди закладали вікна матрасами, подушками, ховалися попід лавицями, по коморах.

І ось ситуація: наші – на правому березі річки Кам'янка і на горі, низом, зліва від ріки – москалі. І як тільки вчулося: “Вперьод!” – ворог поповз». Автор досить чітко, з хронологічною точністю, передає розвиток бойової операції, і, як результат, – «цілі сотні трупів» (с. 89).

Рядок за рядком записник заповнюється фактами, що є важливими уже як історичні: то автор уточнює, що «москалів кілька тисяч» (с. 92), то підкреслює, що ворог, при кількарязовій спробі здолати гору, тепер підтягнув «канони», дула яких маскує віттям з дерев; ось розвернулося «дві батареї». Наші – «не мають канонів, а мимо того тримаються знаменито». Під вечір бій вчує. Але по ньому зостається страхітлива картина: там горить корчма, там – жидівський крам, ще далі – зайнялася пошта. Населення, раде, що ворог посувається з їхнього села, носить коновками воду, пробує загасити що мож і тішитись, що не спалили доценту село.

Веде нашу увагу й уяву Лепкий далі, до Дори, показує ту розруху, що позоставили після себе наші люті вороги-завойовники: розбиті будівлі, розчахнуті дерева у садах, а там, де хати вціліли, сумний малюнок, що залишили після себе «гості»: «...шуфляди і шуфлядки від столів повисовувані, слоїки з конфітюрами випорожені, на столах порожні фляшки від вина. В пивницях, коморах і комірках замітні сліди “гостей” за далекої півночі».

У прикінцевих сторінках (зауважу, що розповідь автора обривається на 160-й сторінці) М. Лепкий подає жахливу картину

спустошених російськими військовими наших сіл та містечок: «Незорані поля стоять облогом, на них не погейкують орачі на свої коні, тільки стада ворон своїм зловіщим краканням оживлюють німу природу, а телефонічні (очевидно, тут пропущено слово “дроти”. – В. К.) грають якусь сумну пісню... Доходимо до Надвірної. Вже здалека видніють розбиті мури кам'яниць і обсмалені стовбури дерев. З невеличкого, але гарного колись містечка лишилися тепер тільки розвалені мури й згарища... Зі старенької церкви, що стояла при дорозі, й сліду не стало. Осталось лише давнє цвинтарисько. На ньому хиляться старі хрести кам'яні й немов журяться, що внуки й правнуки тих, котрі спочивають під ними, гинуть у морі крові. Синє світло місячне освічує велике попелище» (с. 152).

Висновки. Шкода, що оця дивовижна документальна, аж до дрібниць, описова річ, з майстерним вкрапленням художніх спостережень та узагальнень, що нерідко просто таки граничить із повістєво-романним стилем, доходить до нас через багато десятиліть незавершеною, а точніше – обірваною. На жаль, не знаємо, з яких причин М.Лепкий не завершив записник чи ж не довів свої спогади до логічного кінця. Невідомо також, чому такий безцінний документальний шматочок нашої історії не видобувся досі на публікаторський світ, адже відновлене колись за кордоном видавництво «Червона Калина» «полювало» за подібними рукописами і чимало книг документально-художнього розряду таки випускало до читачів.

Однак і цей незавершений текст, з одного боку, розкриває досі не знану широкому загалу читачів грань таланту Миколи Лепкого – майстровитого ліричного оповідача, а за родовим літературним втіленням – повістяра; з другого ж боку, запропонований текст – то свосереднє миттєве відтінення із загальних людських поневірянь часу Першої світової війни саме тих переживань, страждань і сум'ять душі, що випали на українське населення гірських околиць нинішньої Івано-Франківщини. Аналізована документальна проза М. Лепкого не тільки несе в собі історизм певного періоду, а й містить значний дидактичний матеріал, що його ще будуть пізніше осмислювати теоретики й педагоги-практики.

Література

1. Лепка-Юзвякова Тетяна. Пам'яті мого батька. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. III–М.
2. Лепкий Микола. З воєнного записника. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. I–М. Арк. 2.
3. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів*. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 295. Арк. 5, 9.
4. Промова М. Лепкого від 4 лютого 1933 р. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. II–М. Арк. 1.
5. Рудковський М. Ще один з братів Лепких. *Новий час*. 1996. 31 лип.
6. Смик Роман. Спогади. *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*.
7. Угорчак Ю. Микола з роду Лепких. *Галичина*. 1993. 7 груд.
8. Lebenslauf. *Державний архів Івано-Франківської області*. Ф. Р-38. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 20–21 зв.
9. Personalfragebogen. *Державний архів Івано-Франківської області*. Ф. Р-38. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 22.
10. Sterberkunde (11.03.1945 р.). *Приватний архів В. Качкана. Фонд Лепких*. Од. зб. V–М. Арк. 7.

References

1. Lepka-Yuzviakova, Tetiana. Pamiati moioho batka [In memory of my father], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit III–M (in Ukr.).
2. Lepkyi, Mykola. Z voiennoho zapysnyka [From the war diary], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit I–M, p. 2 (in Ukr.).
3. Naukove tovarystvo im. Shevchenka, m. Lviv [Shevchenko Scientific Society, Lviv], *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv*, Fond 309, Inventory 1, Case 295, p. 5, 9 (in Ukr.).
4. Promova M. Lepkoho vid 4 liutoho 1933 r. [Speech of M. Lepky dated February 4, 1933], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit II–M, p. 1 (in Ukr.).
5. Rudkovskiy, M. (1996). Shche odyn z brativ Lepkykh [Another one of the Lepky brothers], *Novyi chas*, 31 lyp. (in Ukr.).
6. Smyk, Roman. Spohady [The memories], *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh* (in Ukr.).
7. Uhorchak, Yu. (1993). Mykola z rodu Lepkykh [Mykola from the family of Lepky], *Halychyna*, 7 hrud. (in Ukr.).
8. Lebenslauf, *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti*, Fond R-38, Inventory 1, Case 10, p. 20–21 revers (in Germ.).
9. Personalfragebogen, *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti*, Fond R-38, Inventory 1, Case 10, p. 22 (in Germ.).
10. Sterberkunde (11.03.1945 r.), *Pryvatnyi arkhiv V. Kachkana. Fond Lepkykh*, Unit V–M, p. 7 (in Germ.).

Volodymyr Kachkan

Doctor of philological sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy
Ivano-Frankivsk National Medical University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

WAR DOCUMENTARY PROSE BY MYKOLA LEPKY

The article examines the essayistic legacy of Mykola Lepkyi and his war-documentary prose. The research is based on accurate biographical information, substantiated by archival documents and familial testimonies found in private correspondence and published memoirs. Specifically, the work «Z voiennoho zapysnyka» is scrutinized, encompassing documentary evidence of events during the First World War and representing, in our estimation, a noteworthy augmentation to the memoirs of that epoch, particularly distinguished for its distinctive approach to the meticulous depiction of historical occurrences.

Utilizing extensive archival material, recollections from the author's daughter, manuscripts, newspaper publications, and Mykola Lepkyi's notebooks, an effort is made to reconstruct the writer's biography within the contemporary realms of domestic literary criticism and scholarly investigation into the history of Ukrainian literature.

The outcomes of the conducted research have enabled the illumination of heretofore underexplored facets of M. Lepkyi's biography, concurrently augmenting analysis of the writer's creative legacy with a novel interpretation of his memoirs.

Keywords: biography, political and cultural activities, essay writing, World War I.